

Katarina Rus Krušelj

Slamnikarstvo jutri: predstavitev muzejskih projektov na področju ohranjanja slamnikarstva kot nesnovne kulturne dediščine

Ena pomembnejših nalog Slamnikarskega muzeja v Domžalah pod vodstvom Kulturnega doma Franca Bernika Domžale je prizadevanje za oživljanje in ohranjanje slamnikarskih veščin, kot je pletenje kit iz slame in šivanje slamnikov, ter popularizacijo obrti, ki je že delno zamrla. Mojstric, ki še znajo plesti in šivati, je vse manj, saj jih večina izhaja iz starejših generacij nekdanjih delavk (slamnikarske) tovarne Univerzale Domžale. Zadnja leta smo posebno pozornost namenili mednarodnem mreženju, zato smo sklenili sodelovanje z rokodelci in izdelovalci slamnikov iz drugih evropskih držav, povezanih s slamnikarsko dediščino. Organizirali smo tečaje pletenja kit iz slame, začetne in nadaljevalne tečaje šivanja slamnikov, priredili tematski sejem kot obuditev spomina na dediščino slamnikarstva, ki je desetletja zaznamovalo mesto Domžale, itd. Vsi načrtovani projekti na področju ohranjanja slamnikarstva kot nesnovne kulturne dediščine se snujejo s posebnim namenom – za ohranitev in prenos te kulturne dediščine na mlajše rodove in ustvarjanje novih poslovnih priložnosti. Ali bo naša vizija slamnikarske prihodnosti uspešna? Nam bo sodobni čas dopustil obnovitev in poustvarjanje že pozabljene obrti?

Opis in pomen nesnovne kulturne dediščine v Sloveniji

Živa kulturna dediščina oz. nesnovna kulturna dediščina je precej nova kategorija na področju varovanja kulturne dediščine. V Sloveniji so se z njo začeli bolj sistematično ukvarjati na podlagi *Konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine*, ki jo je Unesco sprejel leta 2003 v Parizu. V konvenciji je pojem opredeljen kot »*nesnovne dobrine, kot so prakse, predstavitve, izrazi, znanja, veščine, in z njimi povezane premičnine in kulturni prostori (kjer se ta dediščina predstavlja ali izraža), ki jih skupnosti, skupine in včasih tudi posamezniki prenašajo iz roda v rod in jih nenehno poustvarjajo kot odziv na svoje okolje, naravo in zgodovino. S tem razvijajo občutek identitete in kontinuitete, kar podpira spoštovanje za kulturno raznovrstnost in človeško ustvarjalnost*«. Nesnovna kulturna dediščina je hkrati tradicionalna in sodobna, spoštljiva do preteklosti in odprta do ustvarjalnosti. Aktivno prispeva k izzivom današnje nenehno spreminjajoče se družbe – zlasti s svojo vpetostjo v lokalno skupnost, ki tovrstno dediščino ne le prepoznava in ceni, temveč jo vzdržuje, oživlja, prenaša in osmišlja.

Nesnovna kulturna dediščina je vpisana v Register, ki ga vodi ministrstvo, pristojno za kulturo. Vpis v Register je strokovno ovrednotenje nesnovne dediščine in nima formalnopравnih posledic za nosilce dediščine. Predloge za vpis pripravi Koordinator varstva nesnovne dediščine, pobude pa lahko poda vsakdo. Koordinator pripravlja tudi predloge za razglasitev nesnovne dediščine posebnega pomena. Razglašuje se z različnimi nameni: da se poveča zavedanje o njenem pomenu na lokalni, regionalni in državni ravni, da se povečata njena prepoznavnost in javna dostopnost ter da se spodbudi njeno ohranjanje. Od leta 2011 naloge Koordinatorja opravlja Slovenski etnografski muzej.

V Registru je trenutno vpisanih 58 enot in 170 nosilcev nesnovne kulturne dediščine. Med njimi tudi *Slamnikarstvo na Domžalskem*, katere vpis se je izvedel leta 2014. Pobuda je nastala

v okviru Študijskega krožka za pripravo slamnikarske zbirke, ki ga od leta 2011 vodila mag. Tatjana Dolžan Eržen, muzejska svetovalka za področje etnologije v Gorenjskem muzeju Kranj. Namreč tedaj se je v okviru Kulturnega doma Franca Bernika Domžale pričela aktivna organizacija aktivnosti, katere cilj je bil, da se v večji meri spozna in predstavi slamnikarstvo kot pomemben del domžalske industrijske in kulturne dediščine. Cilj je bil dosežen, namreč 20. aprila 2012 so bila javnosti odprta vrata Slamnikarskega muzeja Domžale, ki ga še danes upravlja Kulturni dom Franca Bernika Domžale.

V utemeljitvi vpisa *Slamnikarstva na Domžalskem* v Register nesnovne kulturne dediščine je zapisano: *»Slamnikarstvo je bilo med 18. in 20. stoletjem ena izmed pomembnejših obrti na Slovenskem in je pomemben del slovenske kulturne dediščine. Z oživljanjem si lokalno prebivalstvo prizadeva za ohranjanje in popularizacijo obrti, ki je že delno zamrla. Prek delavnic se znanje in tradicija pletenja slamnatih kit ter izdelovanja slamnikov in cekarjev prenašata na mlajše generacije. Oživljanje slamnikarstva ima pomembno povezovalno vlogo v lokalni skupnosti, pripomore h krepitvi lokalne identitete ter pomeni priložnost za tržno dejavnost in dopolnjevanje turistične ponudbe območja, na katerem je prisotno, in tudi prispeva k njegovi pestrosti in posebnosti.«* Kot nosilci te dediščinske enote so navedeni Kulturno umetniško društvo Fran Maselj Podlimbarski, Joži Košak iz Domžal in Sergej Pajk iz Ljubljane.

Projekti Slamnikarskega muzeja na področju ohranjanja nesnovne kulturne dediščine

V okviru Slamnikarskega muzeja smo projekt revitalizacije slamnikarstva kot nekdanj pomembne domače obrti pričeli postopoma. Od začetka ustanovitve muzeja smo sklenili sodelovanje z demonstratorkami pletenja kit iz slame (ga. Milka Breznik in ga. Francka Us) in šivilje slamnikov (ga. Joži Košak), ki še danes pomembno prispevajo k prikazovanju teh dveh povezanih dejavnosti v slamnikarski obrti v raznih delavnicah, ob strokovnih vodenjih in po gostovanjih v Sloveniji.

V sodelovanju z Občino Domžale smo organizirali že 5. slamnikarski sejem v Slamnikarskem parku, v neposredni bližini muzeja. To je tematska prireditev na prostem, katere rdeča nit je slama, v prvi vrsti pa pletenje kit iz slame in izdelava slamnikov. Na tem dogodku simbolično odpremo sezono nošenja slamnikov. Poleg predstavitve slamnikarstva in slamnatih izdelkov domačih in tujih razstavljalcev (Švica, Nizozemska, Hrvaška, Srbija) poteka tudi spremljevalni program z različnimi glasbenimi, plesnimi in pevskimi nastopi domžalskih skupin, z rokodelskimi prikazi, vodenimi ogledi, animacijami za otroke in modno revijo s slamniki. Naš cilj je zastavljen – sejem so pozitivno sprejeli tako domačini kot tudi obiskovalci iz vse Slovenije ter je postal tradicionalna prireditev z obuditvijo spomina na dediščino slamnikarstva, ki je desetletja zaznamovalo mesto Domžale in okolico.

Slamnikarsko znanje prenašamo tudi na mlajše rodove. Pletenje kit iz slame že več let obujajo v dveh domžalskih osnovnih šolah: v Etnografskem oz. Turističnem krožku OŠ Vencija Perka Domžale in OŠ Rodica. Po zaslugi mentoric krožkov učenci že več let aktivno sodelujejo na Slamnikarskem sejmu in prikazujejo novo pridobljeno znanje. Za redno učenje jim nudimo brezplačno udeležbo na delavnicah v našem muzeju. Po naši pobudi so stekla tudi medgeneracijska povezovanja, saj pri izdelovanju slik iz slame sodelujeta Medgeneracijsko društvo Jesenski cvet Domžale in OŠ Rodica.

Učenci OŠ Rodica pri izdelovanju izdelkov iz slame, Slamnikarski sejem v Domžalah, 2017. (iz arhiva SMD, foto: Urška Savič)

Za ohranjanje znanja šivanja slamnikov smo pred dvema letoma načrtovali nov uspešen projekt. Organizirali smo strokovni tečaj šivanja slamnikov na posebnih strojih za šivanje slamnikov, katerega cilj – vsak udeleženec/-ka zašije svoj prvi slamnik – je bil uspešno dosežen pri enajstih udeleženkah. Ideja o organizaciji tečaja je zorela že dalj časa in s finančno pomočjo Občine Domžale se je realizirala. Število prijav po javnem pozivu v lokalnih medijih je preseglo naša pričakovanja, tako da smo priredili več krogov brezplačnega tečaja. Tečaj je pripravila in vodila muzejska ekipa in sodelavci, ki že več let sodelujejo z muzejem. Udeleženke tečaja so se spoznale z zgodovinskim razvojem slamnikarstva v Domžalah in okolici, naučile so se osnov pletenja kit iz slame ter praktičen del šivanja slamnika in njegovo finalizacijo. Kasneje smo, tudi na pobudo novih šivilj, organizirali še nadaljevalni tečaj in ponovili začetni tečaj.

V okviru prenašanja slamnikarskega znanja na mlajše in nadgrajevanja le-te predstavljam še zadnji uspešen skupni projekt Visoke poslovne šole ERUDIO, Kulturnega doma Franca Bernika Domžale in oblikovalke dr. Gabrijela Fužir Bauer. Zastavili smo si skupen cilj: posodobitev slamnikarske kulturne dediščine, preoblikovanje in integracija v sodobne oblikovalske ter turistično-doživljajske poslovne modele. Projekt v okviru sheme Po kreativni poti do znanja sta financirala Evropski socialni sklad in Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport RS. Z njim smo želeli pokazati, kako aktualna je (lahko) dediščina slamnikarstva, in kako lahko služi kot podlaga za nove izdelke in digitalne aplikacije, npr. posodobitev izdelkov iz slame in nadgradnja tematske poti *Sprehod med tovarnami slamnikov v Domžalah*.

Tečaj šivanja slamnikov v Slamnikarskem muzeju, 2015. (iz arhiva SMD, foto: Maja Usnik)

Slamnikarstvo – kako naprej?

Če analiziramo dosednji doprinos izobraževalnega projekta v obliki strokovnih tečajev za šivanje slamnikov, je vsekakor pozitivno število novih šivilj slamnikov – kar 15 jih je –, ki so prejele osnovno znanje šivanja slamnikov. V prihodnje bi bilo smotno to znanje redno nadgrajevati, omogočiti prostor, strokovno in materialno podporo. Pri tem se srečujemo s težavami, kot je pomanjkljiva zaloga slamnatih kit, ki so na evropskem trgu precej drage in težko dobavljive. Tudi tehnično vzdrževanje posebnih šivalnih strojev za šivanje slamnikov je otežkočeno zaradi specifičnega znanja in dobave primernih strojnih delov. Usposobiti bi morali stiskalnico za oblikovanje slamnikov in demonstratorja, ki bo znal rokovati s strojem. Naši načrti so velikopotezni, a izvedljivi, želimo pa si, da bi posameznice (in posamezniki) naš projekt sprejeli tudi kot poslovno priložnost za nadaljevanje tradicije slamnikarske obrti.

Na področju strokovnega pomena ohranjanja slamnikarstva kot nesnovne kulturne dediščine pa velja razmislek v smeri, da nadgradimo zapis enote v Registru nesnovne kulturne dediščine z najnovejšimi pridobitvami zadnjih treh let. Na mestu je tudi razmislek o pripravah strokovnih podlag za razglasitev slamnikarstva na Domžalskem kot nesnovno kulturno dediščino posebnega pomena, v sodelovanju z Medobčinskim muzejem Kamnik kot pristojno institucijo na našem območju.

Literatura in viri:

Priročnik o nesnovni kulturni dediščini, ur. Anja Jerin, mag. Adela Pukl, dr. Nena Židov; *Zbirka Priročniki SEM*, urednica zbirke mag. Polona Sketelj; Slovenski etnografski muzej, Ljubljana 2012.

Elektronski viri:

http://www.mk.gov.si/si/storitve/razvidi_evidence_in_registri/register_nesovne_kulturne_dediscine/seznam_registriranih_enot_nesovne_kulturne_dediscine/;

http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Razvidi/RKD_Ziva/Rzd-02_00036.pdf .